

A magyar mint idegen nyelv Szinyei József munkásságában

1. Szinyei József kiterjedt magyar és finnugor nyelvészeti munkássága mellett igen sokat tett a finn nyelv és kultúra magyarországi, illetve a magyar nyelv és kultúra finnországi megismertetéséért. Ebben tanára, Budenz nyomdokain haladt, aki maga is fontosnak tartotta a finnországi kapcsolatokat, s tanítványát, Szinyei Józsefet 1879-ben ösztöndíjjal kiküldte Finnországba, aki nemcsak biztos nyelvtudásra tett szert ebben az egy tanévben, hanem sok barátságra és ismeretségre a korabeli finn értelmiségiek körében. Finn barátjával, Antti Jalavával ugyanabban az évben elkészített egy magyar nyelvkönyvet a finn diákok számára. Az *Unkarin kielen oppikirja* a Suomalais-Ugrilaisen Seura kiadásában 1880-ban jelent meg Helsinkiben. A tankönyvet mindjárt az 1880-as tanévben használni kezdte Antti Jalava, aki akkor kezdett magyart tanítani az egyetemen (Tervonen 1984: 83). A Magyar Nyelv *Különfélék* című rovatában 1909-ben megjelent egy rövid hír arra vonatkozóan, hogy az *Unkarin kielen oppikirja*, mely „harminc év óta a finn egyetemen a magyar tanulóknak a vezérkönyve volt, elfogyott, s a Társaság felszólította Szinyei Józsefet, hogy az új kiadást, amely berendezésében a régitől lényegesen különböznék (rendszeres magyar nyelv, chrestomathia, szótár), sajtó alá rendezze. Nem tartanók feleslegesnek, ha Szinyei könyve egyidejűleg németül is megjelenne: tudományos szempontból is elfogadható, német nyelven írt magyar nyelvtannak úgyis régen érezzük szükségét” (MNY. 1909: 426). Az *Unkarin kielen oppikirja* alapján aztán Matti Kivekással elkészíti az első, finn nyelvű rendszeres magyar nyelvtant, amely az előző tankönyv második kiadásaként jelenik meg 1912-ben Helsinkiben, ezt pedig 1951-ben a Fazekas Jenő magyar lektor javításaival módosított harmadik kiadás követte *Unkarin kielioppi* címmel.

A Magyar Nyelv fent említett híradásából azt érezzük, hogy a tudományos közvélemény sürgette egy külföldieknek szánt magyar nyelvtan megírását, mégis a már megjelent könyvnek Horger Antaltól származó ismertetéséből úgy látjuk, hogy a németül és finnül írott és egyidejűleg megjelenő két nyelvtan közül – melyek ugyan egy műnek tekinthetők, de mégsem egymás pusztá fordítását jelentik – a német jobban elnyerte a bíráló tetszését. Szerinte a német nyelvű magyar nyelvtan hiánypótló mű, amely a magyar nyelv rendszerének „tudományosan pontos összefoglalását akarta adni egyrészt olyan műveltebb idegenek számára, a kik annyira amennyire már tudnak vagy legalább értenek magyarul, másrészt pedig olyan idegen nyelvészek számára, a kik talán nem is akarnak éppen megtanulni magyarul, hanem csak tudományos érdeklődéssel akarnak többé-kevésbé alaposan megismerkedni a magyar nyelvvel” (Horger 1913: 42). A finnek számára írt magyar nyelvtant viszont azért marasztalja el, mert az finn szakos egyetemi hallgatók részére készült, akiknek Horger szerint nagyobb szükségük lenne a korábbi induktív módszerű tankönyv korszerűen javított kiadására, amelynek segítségével „könnyebben hatolhatnának be a magyar nyelvnek tagadhatatlanul bonyolult alaktani és mondattani rendszerébe” (i.h.). Horger felfogása szerint tehát nagy szükség volt a német nyelvű, „tisztán leíró magyar nyelvtanra”, de mivel „finn barátainknak csak egyetlen egy finn nyelvű (t.i. nyelvkönyv, R.V.) áll (és fog állani még

valószínűleg sokáig) rendelkezésükre”, ezért fontosabb lett volna egy gyakorlati nyelvkönyv kiadása finnül (i.h.). Horger jóslata igaznak bizonyult abból a szempontból, hogy nemzedékeken át Szinnyei könyvéből tanulták a finn szakosok a magyar nyelv rendszerét – igaz, időközben a nyelvtan mellé külön olvasókönyv készült –, s még az ötvenes években is az ő nyelvtanának harmadik kiadását használták a helsinki egyetemen (l. Korhonen 1984: 40). Azt azonban nem fogadhatjuk el, hogy a leendő finn és finnugor nyelvészek számára nem volt éppen olyan fontos egy finn nyelvű rendszeres magyar nyelvtan kiadása, mint akár a németé. Korunk pedig mintha egyenesen cáfolni szeretné a magyar nyelvkönyvek finnországi hiányát, hiszen a mai finn diákok a magyar nyelvkönyvek gazdag választékából tanulhatnak.

Hogy a múlt század végén vajon álltak-e Szinnyei rendelkezésére idegenek számára készült magyar nyelvkönyvek, azt nem tudjuk, de hogy ilyenek elég nagy számban akadtak, legalább is a német nyelvűeknek, az Horger fent említett könyvismertetéséből is kiderül. Sőt azt is megtudjuk, hogy közöttük 2–3 „kellő hozzáértéssel, ügyességgel és gonddal” készült (i.h.). S ha voltak ilyenek, akkor vajon ismerte-e őket Szinnyei vagy sem, azt sem tudjuk. A rendelkezésünkre álló – 1880-ban kiadott – tankönyv alapján azonban azt mondhatjuk, hogy a szerző mai mértékkel mérve is modern nyelvkönyvet írt, amely hibáival együtt nem véletlenül maradt meg olyan hosszú időn át egyetemi tankönyvként. A továbbiakban Szinnyei magyar nyelvtanításának modernségére szeretném ráirányítani a figyelmet *Unkarin kielen oppikirja* (1880) [a továbbiakban Sz 1880] és az *Unkarin kielioppi* (1950) [a továbbiakban Sz 1950] c. tankönyvének áttekintésével, megvizsgálva bennük a magyar nyelv rendszerének bemutatását és a magyar nyelv tanítását idegeneknek.

2. A magyar nyelv rendszere szempontjából természetesen az a kérdés vetődik fel, vajon mennyire felel meg a korabeli nyelvszemléletnek és leíró nyelvtani követelményeknek a magyar nyelv általa vázolt rendszere.

Szinnyei nyelvtani rendszerének vázlatos áttekintésekor csak néhány, a mai vagy a korabeli felfogástól eltérő jelenségre mutatunk rá, vagy azokra a megállapításaira, amelyek talán a finn nyelvtani rendszer hatására fogalmazódtak meg.

2.1. Hangtani rendszerében az affrikátákat – a korabeli felfogásnak megfelelően – öszszetett hangoknak tekinti: „*d-z, d-zs, t-sz, t-s*”. Külföldieknek szánt munkáiban ezt nem mondja ki, itt idézett rövid megjegyzése *Rendszeres magyar nyelvtanából* való (Szinnyei 1905: 6). Arra viszont finn nyelvtanában is utal, hogy szótagoláskor ezeket egyszerű hangoknak vesszük: „Tavuraja on aina *c* [ts]:n ja *cs* [tš]:n edellä, kun niitä seuraa vokaali” (Sz 1950: 2). A *dz* és *dzs* hang nem mindig szerepel. Tankönyvében felsorolja őket a mássalhangzók között, de a *dz*-t eleve a *z*-vel együtt tárgyalja, és megjegyzi róla: „Tämä ääni yhdistyy jolloinkulloin *d*:hen; esim. *bodza*” (i.m. 2). Nyelvtanában már csak az ábécében sorolja fel, de nem adja meg a kiejtését (i.m. 1), akárcsak korábbi *Rendszeres magyar nyelvtanában*, ahol még az ábécébe sem kerül bele (i.m. 3).

A magánhangzók között mindig felsorolja az *ë* hangot, de minden esetben hozzáteszi, hogy az irodalmi nyelvben általában nem használják, s a jelölésben sem tesznek különbséget a nyílt *e* és zárt *ë* között (Sz 1880: 1).

A magán- és mássalhangzók időtartamának jelölése kapcsán utalást találunk a század elején zajló helyesírási vitára is (vö.: Lakó 1986), amikor megjegyzi, hogy a hosszú, kétjegyű mássalhangzók csak az első jegyét kettőzzük, de ha szóösszetétel határán találkoznak vagy elvlasztjuk őket, akkor a kétjegyű betűt kétszer írjuk le: *jegygyűrű*. Csupán a

finneknek írt nyelvtan apróbetűs megjegyzéséből tudjuk meg, hogy a számunkra ma már természetes helyesírási szokás Szinnyei korában még nem nyert teljes létjogosultságot („Monet noudattavat tätä kirjoitustapaa niissäkin tapauksissa, kun kahdennettu konsonanti on syntynyt sanan taivutuksesta: *jegy* ’merkki’, *jegyvel* ’merkillä’” (Sz 1950: 4). Ez a megjegyzés természetesen a finneknek írt nyelvtan második kiadása idején már nem volt időszerű, hiszen a Szinnyei által is támogatott egyszerűsítést a hosszú, kétjegyű betűk írásában az Akadémia 1922-ben elfogadta (Lakó 1986:176).

A hangtani fejezetben foglalkozik a magánhangzó- (hangrend és illeszkedés) és mássalhangzótörvényekkel (zöngéesség és képzés helye szerinti részleges hasonulás, teljes hasonulás és összeolvadás). E hangtörvények közé azonban tótani jelenségek is bekerülnek, mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók esetében. A magánhangzótörvények közé sorolja a teljes és csonka tő: *háza* | t ~ *ház* | ban (Sz 1880: 3; Sz 1950: 7) váltakozását, valamint a magánhangzó időtartamát váltakoztató töveket (*víz* ~ *vizet*) (Sz 1950: 6–7). A mássalhangzótörvények közé sorolja a hangátvető tőtipust: *kelyhe* | t ‘kalkin’ ~ *kehely* ‘kalkki’, *kehely* | ben ‘kalkissa’ is (Sz 1950:10).

Szinnyei nyelvtanának hangtani fejezetéről Horger elismerően szól, és a magyar nyelvészek figyelmébe ajánlja, mert mint mondja, „ha merőben újat nem is talál benne, seholy sem találja meg másutt a mai magyar nyelv hangtani sajátosságainak ilyen rövid, de teljes összefoglalását” (1913: 42).

2.2. Szinnyei alaktani rendszere – a külföldieknek szánt nyelvkönyvében és nyelvtanában egyaránt – történeti szemléletű, így nem véletlenül tárgyal teljes és csonka, hangzóvesztő, hangzónyújtó és hangzótoldó töveket (Sz 1950: 14), sőt az *-ú*, *-ű*, *-ó*, *-ő* és *-i* végű névszók többesjele előtt álló magánhangzót is a tőhöz tartozónak tekinti: *régi* ~ *régie* | k (Sz 1950: 15).

A teljes és csonka tövek megnevezésére első nyelvkönyvében a „*täydellinen*” és „*lyhennetty vartalo*” elnevezést használja (Sz 1880: 3), amely a Szinnyei nyelvtanának harmadik kiadásában közreműködő Fazekas Jenő szerint a finn nyelvtani és finnugor összehasonlító nyelvészet szóhasználatára vezethető vissza, sőt azt is valószínűnek tartja, hogy Szinnyei nyelvtanának hatására terjedt el a magyar nyelvészeti szakirodalomban is ez a kifejezés (1951: 156).

A történeti szemlélet nemcsak a tótanban mutatkozik meg, hanem az alaktan más fejezeteiben is. Így például nem éri be az esetragok alakváltozatainak közlésével, hanem megadja a ragok történetileg korábban kialakult alakjait is: „Adessivin *pääte* on *-nál* (*-nél*), ablativin *-tól* (*-től*) ja allativin *-hoz* (*-höz*, *-höz*) ... Alkuperäisemmät muodot ovat *-nál*, *-től* ja *-hoz* (Sz 1880: 10). Későbbi nyelvtanából ez a történeti észrevétel már kimarad.

Könyvismertetésében Horger is kitér az elkerülhetetlen történeti utalásokra, s bár elismeri, hogy a szerző valószínűleg szigorúan leíró nyelvtant akart írni, szerinte mégis tehetett volna gyakrabban is történeti kitérőket (1913: 42).

A tótannal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy foglalkozik a relatív tövekkel is, bár nem így nevezi őket, hanem a puszta szótó mellett jelentkező „altöröl” beszél, s a hozzájuk kapcsolódó jeleket is felsorolja: „Alivartaloiden tunnukset ovat: 1) possessiivittunnukset; 2) omaisuustunnus; 3) monikon tunnukset” (Sz 1950: 16). Felismerése, mely szerint a birtokos személyrag – éppen toldalékolhatósága miatt – a jelek közé sorolandó, megelőzi a birtokos személyrag, illetve birtokos személyjel vitáját. *Rendszeres magyar nyelvtanában* ugyan birtokos személyragokról beszél (Sz 1905: 42), de megjegyzi, hogy ezek a szóalakok a többesszámú és birtokosjeles tövekkel együtt egyszersmind tóalakok is (i.h.). A birtok

többségének kifejezésére a birtokos személyjel és a birtoktöbbsesítő jel ma „tömbösödött”-nek mondott formáit adja meg: *-im, -aim, -eim, jaim, -jeim*, anélkül persze, hogy használná ezt a kifejezést.

Az esetrendszeret különböző kiadású könyveiben különféleképpen tárgyalja. Talán igaza lehet Fazekasnak, aki azt tartja, hogy Szinnyei a magyar esetrendszer kialakításakor figyelembe vette a finn esetrendszert is (Fazekas 1951: 157). Nyelvkönyvének nyelvtani fejezetében 19 esetet sorol fel, közöttük a lokatívuszt is, de ezt is csak úgy sikerül belevennie, hogy a *hajó* szó paradigmája közöttette a *Kolozsvárt* alakot, az *erdő* szó ragozási sorában pedig a *Győrött* alakot adja meg. Későbbi nyelvtanában az idő- és módhatározók ragjai is szerepelnek, amelyek a már említett névszók esetében szóba sem jöhettek. A hiányzó *-kor, -kép, -ként* és *-képen* ragot a 29. leckében (62–63) megemlíti ugyan, de a nyelvtani részbe nem veszi bele. Későbbi nyelvtanában azonban már ezek is belekerülnek az esetrendszerbe, amelyben 21 esetet sorol fel, a korábbiiban szereplő lokatívuszt viszont elhagyja, a komitativuszt és a szociativuszt pedig különválasztja. Valamennyi esetrendszeréből hiányzik a genetivusz, amelyet nem tekint külön esetnek. Az „*atyának a háza*” példát így magyarázza: „asetetaan omistajaa merkitsevã sana nominatiivin, joskus dativiin, sen sanan eteen, joka osoittaa omistettua esinettä...” (Sz 1880: 25); későbbi nyelvtanában pedig azt mondja: „*datiivia käydetään puuttuvan genitiivinkin verosta* (Sz 1950: 23).

A személyes névmással foglalkozó fejezetben nemcsak a különböző névmásfajtaikat (kérdő, határozatlan, általános stb.) mutatja be sok példával és ragozott alakokkal illusztrálva, hanem a személyes névmás kiegészült alakjait is, amelyekről azt mondja: „*Muiden sijamuotojen asemasta käydetään sijapäätteitä possessiivisuffiksien kanssa, esim: datiivi: nekẽ|*m* 'minulle', ablatiivi: tõle |*d* 'sinulta', sosiatiivi: vel |*e* '(hänen) kanssansa'* (Sz 1950: 36).

A mutatónévmások ragozott alakjaiban a ma elterjedt felfogás – mely szerint a mássalhangzóval kezdődő toldalékok esetében teljes hasonulás történik – helyett az *az, ez* mutatónévmás mássalhangzójának eltűnéséről és a rag kezdő mássalhangzójának kettőződéséről beszél (Sz 1950: 38). Napjainkban ismét kezd elfogadottabbá válni a toldalék kezdő mássalhangzójának esetleges kettőződése is, s bár a TNyt II/1 is regresszív hasonulást említ elsőként az *az, ez* mutatónévmás ragozásában, de elképzelhetőnek tartja a geminációt is (1992: 490).

A határozószók rendszerét viszonylag röviden tárgyalja, s a rendszerezés alapját a határozószokon szereplő határozóragok jelentése adja (Sz 1950: 41–43). A névutókat pedig aszerint csoportosítja, hogy ragos vagy ragtalan névszó mellett állnak-e (Sz 1950: 43–46).

Az alanyi és tárgyias ragozás közötti különbséget azzal magyarázza, hogy a személyrag vagy csak az alany személyére utal (*látok*), vagy utalhat a harmadik (*látom*) vagy második személyű (*látlak*) tárgyra. Az első személyű, illetve a határozatlan tárgyat viszont nem említi meg (Sz 1950: 46–47). Az igeragozás használatában tehát nem kap teljes képet a magyarul tanuló diák. Az ige jelen idejét jelöletlennek tartja, de kivételt tesz az *-sz*-es ige-tövek esetében, amelyekben az *-sz*-ben a jelen idő jelét látja (Sz 1950: 48). Kijelentő módban három múlt időt sorol fel (befejezett, elbeszélő és régmúlt), feltételes módban pedig a jelen és a múlt mellett megemlíti a jövőt is: *várni fognék*, s finn megfelelőjeként a *tulisin odottamaan* szerkezetet adja meg, megjegyezve, hogy a feltételes jövő elég ritka, s helyette inkább a feltételes jelent használják (Sz 1950: 54).

Az igék névszói alakjai (verbien nominaalimuodot) között tárgyalja a főnévi, melléknévi és határozói igenevet. Ez utóbbinak az igék névszói származékai közé sorolását is talán a

finn megfelelők sugallhatták, hiszen a *-va, -ve* képzős igenevek finn megfelelőit a II. infinitivus instrumentálisával (*nevetve 'nauraen'*) vagy olykor a passzívum II. participiumának partitívuszával: *visszatérve 'palattua(-ni, -si j.n.e.)'* fejezzük ki; a *-ván, -vén* képzősnek pedig szintén a passzívum II. participiumának partitívusza – pl. *megtudván 'saatua (-ni, -si j.n.e.) tietää'* – felel meg (Sz 1950: 67).

Az igeképzést bemutató fejezetben a *Rendszeres magyar nyelvtanban* sem szereplő észrevétellel egészíti ki a visszaható igeképzőkről szóló tudnivalókat, amikor megjegyzi, hogy a visszaható igék között vannak olyanok, amelyek csak formailag tartoznak ide, de egyébként passzív, gyakorisító, frekventatív vagy kontinuatív jelentésük van: *eladódik 'myydään', nevelkedik 'kasvatetaan', átkozódik 'kiroilee', fenyegetődik 'uhkailee', hallgatódik 'kuuntelee, korvialee', csókolódnak 'suutelevat toisiansa', verekednek 'tappelevat'* (Sz 1950: 70). Az igék jelentésének ezt az aprólékos elemzését – amely a képzőkkel foglalkozó újabb szakirodalomban is megtalálható – talán szintén a finn megfelelőekkel való egybevetésnek köszönhetjük.

2.3. A mondattani fejezetben a határozókat igen részletesen tárgyalja, kitér a képes- és állandó határozókra is, felsorolva jónéhányat közülük. Ezzel tulajdonképpen összeszedgeti a ma vonzatosnak tartott legfontosabb igéket és névszókat.

Tankönyvében már a harmadik leckében megtanítja a határozott és határozatlan névelőt, de a nyelvtani fejezetben külön nem foglalkozik vele. Későbbi nyelvtanának viszont sajátos vonása, hogy a névelőt a mondattanban tárgyalja, mégpedig a minőségjelzős szerkezetek között (Sz 1950: 89–91). Ugyanezt a felfogást találjuk *Rendszeres magyar nyelvtanban* is (1905: 95–96).

2.4. Szinnyei magyar nyelvtani munkásságát a magyarnak idegen nyelvként való tanításával kezdte. Finn nyelvkönyvének írásakor szembesült először a magyar nyelvtani rendszerrel, hisz az 1879/80-as, Finnországban töltött tanévben elkészült az *Unkarin kielen oppikirja*, s csak 1886-tól lett a magyar nyelvtudomány és irodalomtörténet nyilvános rendkívüli tanára a kolozsvári egyetemen. A finneknek írt magyar nyelvkönyv megjelenése után négy évvel látott napvilágot első magyar nyelvtana is, az *Iskolai magyar nyelvtan mondattani alapon* (1884).

Természetesen rendelkezésére álltak már különböző jó és színvonalas magyar nyelvtanok is (Riedl, Szvorényi, Simonyi, Szarvas Gábor és mások munkái) tankönyvének írásakor, sőt minden bizonnyal felhasználta a finn nyelvtanokat is. Mégis azt kell mondanunk, hogy ez a korai próbálkozása a magyar nyelvtani rendszer bemutatására jól sikerült, s bár később kiegészítette az első változatot, korábbi felfogását lényegesen nem kellett korrigálnia. Az 1880-as magyar nyelvkönyvének 40 leckéjében (1–95) és a magyar nyelvtant rendszeresen feldolgozó (*Systematillinen osa*, 95–133) fejezetében a magyar nyelvtant és a magyar nyelv jellegzetességeit úgy mutatja be a finn diákoknak, hogy az a jóval később kibontakozó kontrasztív nyelvtan kivánalmainak is messzemenően megfelel.

3. A következőkben tehát szeretnénk rámutatni arra, mennyiben volt kontrasztív Szinnyei finneknek szánt magyar nyelvkönyve és nyelvtana, s hogyan érvényesítette ösztönösen is az akkor még ismeretlen nyelvkutatási módszer legfontosabb követelményeit. A célnyelvet, azaz a finnt a lehető legtöbb esetben figyelembe veszi. Ez különösen szembetűnő a hangtani és mondattani fejezetben, de a lehetőségekhez mérten az alaktanban is ezt követi. Tankönyve írása közben állandóan szem előtt tartja a finn nyelvtant, s miközben a magyart tanítja,

elvégi a két nyelv kontrasztív összevetését is. Szinte teljes magyar – finn kontrasztív nyelvtant ír, de sokszor a finn – magyar változat lehetőségeit is felvillantja.

3.1. A hangtanban mindjárt különválasztja azokat a hangokat, amelyek megvannak a finnben is, és azokat, amelyeknek az ejtése valamilyen nehézséget okoz a finneknek. Ha a finnben nem létező hangok ejtését akarja megmagyarázni, akkor az ismertebb európai nyelveket hívja segítségül, amelyekből ezek a hangok már ismerősek lehetnek: pl. a *b, f, g* ejtése ugyanaz, mint a latin szavakban [*barba, fabula, guttur*] (Sz 1950: 1). A *z* ejtését a német *Böse*, a *zs* ejtését pedig a francia *jour* szó példájával adja meg (Sz 1880: 2).

A *j* és *ly* különböző hangtani helyzetben való ejtésének a finnel való egybevetésekor talán már túlzottan is precíz. Utal arra, hogy a szó elején *j*-t ejtünk (*jár*), de két magánhangzó közötti helyzetben diftongus lesz belőle: *veje* [olv. *väjä*], szó végén pedig *ǵ* [*lépǵ*] (Sz 1950: 2). A *ly*-t palatalizált *l'*-nek tekinti még 1880-as tankönyvében és *lj*-nek jelöli: „*melyik* (lue: *meljik*), *lyuk* (lue: *ljuk*) ...” A következőt jegyzi meg róla: *L*: ääni tässä tuskin tuntuu, vaan on se mujerattu, melkein niinkuin esim. ranskalaisessa sanassa „*meilleur*” (2). Nyelvtanában viszont már azt mondja, hogy a *ly*-vel ugyanazt a hangot jelöljük, mint a *j*-vel. Így itt a *lyuk* olvasatként a *juk*, a *mélyen* szó olvasataként viszont a *méjän*, a *király* szó olvasataként pedig a *kiraj* alakot találjuk (2).

Horger Szinnyei 1912-es magyar nyelvtanának – mely a tárgyalt kérdésben egyezik az 1950-essel – erényeként emlegeti a *j* hármas hangértékének felismerését, amely Horger szerint a TMNYt-ben helytelenül szerepel, hisz ott azt találjuk, hogy a „*hajó j* betűje helyén valódi *j* mássalhangzót ejtünk” (1913: 42).

Szinnyeinek a *j* hangértékéről vallott felfogása azonban nem minden esetben helytálló, hiszen a finnben is van szó belseji *-j-* (pl. *haju, paju*), és vannak *-j* utótagú diftongusok (pl. *punainen, häiriö*), de ezek ejtése nem mosódik össze, sőt az *-j* utótagú diftongus egyes szavakban mára a finnben is *j*-vé vált: *poika > pojan* (Ikola 1968: 114). Persze olykor megfelelhet diftongusnak is a *j* ejtése, de az említett szavakban talán túlzás diftongusról beszélni.

A hiátustöltő hanggal viszont nem foglalkozik Szinnyei. Felhívja ugyan a figyelmet arra, hogy az *i* önálló szótagot alkot, ha egy másik magánhangzót követ (*erdei* – lue: *ärdä*, *i* äläkä *ärdäi*) (Sz 1950:2–3), tehát két teljes magánhangzó ejtésére utal, s a hiátustöltő *j* lehetőségét nem említi meg, pedig ilyen hangtani helyzet a finnben is adódik (*sian* – *sijan*), amikor a szavak helyesírása eltérő ugyan, de az ejtésük megegyezik (Ikola i. h.).

Az *s* és az *sz* ejtésével kapcsolatban megjegyzi: „Unkarin *sz* ei vivahta *š* äänteihin, niinkuin suomen *s*” (Sz 1950: 3). A magyar és a finn kiejtés eltérésére utal a magyar *-ng = ŋg* hangkapcsolat ejtésének jelölésekor (*engem*), amikor egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a magyar ejtésben ebből a mássalhangzó-kapcsolatból nem lesz *ŋŋ*, mint a finnben (u. o.).

3.2. Az alaktani fejezetben Szinnyei kontrasztív szemlélete továbbra is megfigyelhető, de érthetően nem terjed ki az alaktan minden részletére, hisz például a képzők kontrasztív vizsgálata még ma is igen ritka.

A határozóragoknak és a birtokos személyjeleknek a finnben és magyarban való eltérő sorrendjére mindjárt a fejezet elején figyelmeztet (Sz 1950: 16). Nemcsak egyszerűen közli a morféma sorrendjét, hanem rögtön azzal indít, hogy másképpen van, mint a finnben.

Mindig minden ragozott vagy képzett alakot pontosan lefordít. Ez az eljárás a modern nyelvtanítási módszerek egyikében másikában bizony háttérbe szorult egy ideig, de úgy látjuk, e szemlélet hibáját az utóbbi időben már felismerték, és megpróbálták kijavítani. Agglutináló nyelvek tanulásakor a tanulóknak különösen fontos, hogy az egyes elemek

jelentésével tisztában legyenek, mert csak így lesznek képesek önálló mondataalkotásra. A magyarban is vannak olyan nyelvtani alakok – pl. a névszójelek különböző kombinációi –, amelyek a finnből hiányoznak, ezért a pontos fordítás a szerkezet megértését is segíti [pl. *királyéi 'kuninkaan (omat t. omia); királyokéi 'kuninkaiden (omat t. omia)] (Sz 1950: 21).*

Szinnyei esetragjainak rendszere alapján pontosan meg lehet szerkeszteni a magyar és finn esetrendszer kontrasztív táblázatát, mert a nominatívusz és akkuzatívusz kivételével minden esetragnak megadja a finn megfelelőjét is (1950: 21–25):

Datívusz:	-nak, -nek	'-lle'
Inesszívusz:	-ban, -ben	'-ssa, -ssä'
Elatívusz:	-ból, -ből	'-sta, -stä'
Illatívusz:	-ba, -be	'-sen, -h -n'
Szuperesszívusz:	-n	'-lla, -llä'
Delatívusz:	-ról, -ről	'-lta, -ltä'
Szublátívusz:	-ra, -re	'päälle, -lle'
Adesszívusz:	-nál, -nél	'luona, ääressä, -lla, -llä'
Ablatívusz:	-tól, -től	'luota, äärestä, -lta, -ltä'
Allatívusz:	-hoz, -hez, -höz	'luoksi, ääreen, -lle'
Terminatívusz:	-ig	'-sen, -h -n asti'
Esszívusz:	-ul, -ül	'-na, -nä'
Temporalisz:	-kor	'aikana'
Modaliszok:	-képpen (-képen) -kép, -ként	'tavalla'
Disztributívusz:	-nként (-nkint)	'-(i)ttain, -(i)ttäin', -(i)tellen
Komitatívusz:	-stul, -stül	'-ine'
Szociatívusz:	-val, -vel	'-lla, -llä'
Transzlátívusz:	-vá, -vé	'-ksi'
Kauzalisz – finalisz:	-ért	'tähten, -sta, -stä'

Ha nincs megfelelő esetrag a finnből, akkor természetesen a megfelelő névutót adja meg, illetve névutót és esetragot együtt: -ra, -re *'päälle, -lle'*.

A szóképzést tárgyalva nem veti össze a magyar és a finn rendszert, de itt is mindig pontos fordítást ad; előbb mindig az alapszó finn megfelelőjét, majd a képzett szóét: -ság, -ség: esim.: *mulat 'huvittelee', multság 'huvitus'* (1950: 26).

A névmásokkal foglalkozva sorba veszi a személyes névmások kiegészült alakjait. A külső felszíni helyviszonyt kifejezők esetében a finn megfelelőt a konkrét helyviszonyra vonatkoztatva adja meg (1950: 36):

delatívusz:	<i>rólam</i>	' <i>päättäni</i> '
szublátívusz:	<i>rám</i>	' <i>päälleni</i> '
szuperesszívusz:	<i>rajtam</i>	' <i>päälläni, ylläni</i> '

Az utóbbi esetében ugyan két alakot közöl, de mindkettő csak a konkrét helyviszonyra vonatkozik. Pedig a személyes névmás kiegészült alakjai átvitt értelemben is gyakran szerepelnek, ezt azonban itt nem veszi figyelembe. Az ablatívuszi alak megfelelőjeként megadja a *luotani* és *minulta* alakokat, de az adesszívuszi *nálam* csak *luonani*, pedig ebben a

jelentésben gyakrabban előfordulhat a *-lla, -llä* ragos adesszívusz a finnben (1950: 36). A névmási határozókat már a tankönyvében is külön fejezetben tárgyalta (1880: 30–31), sőt a nyelvtani fejezetben is szerepeltek minden ragozott alakjukban, de a finn jelentésüket ott még nem adta meg külön-külön. Már a tankönyvében is részletesen magyarázta viszont a *nekem van* szerkezetet finn megfelelőivel együtt (1880: 31).

Az igekötők rendszerének ismertetésekor a finn nyelvben ismeretlen szófaji csoportot, ennek sokféle jelentését és jelentésváltoztató szerepét úgy próbálja érzékeltetni, hogy ott is minden példának a pontos finn fordítását adja, s ahol ezt sem tartja elegendőnek, ott magyarázza, körülírja a jelentést: *áll 'seisoo', megáll 'seisahtuu'; készít 'valmistaa, laittaa valmiiksi (= on valmistamassa, laittamassa)', elkészít 'valmistaa, laittaa valmiiksi (= saa valmistetuksi, laitetuksi)'* (1950: 43).

Az ige ragozásának és jelezésének bemutatásakor nem találunk finn párhuzamokat. Az igevek tárgyalásakor azonban ismét a finn párhuzamos alakok segítségével könnyíti meg a magyarul tanulók dolgát: esim. *váró 'odottava', kérő 'pyytävä'* (1950: 66), de aztán arra is figyelmeztet, hogy a finnétől eltérő jelentései is lehetnek a magyarban: *fürdő 'kylpevä', de fürdőhely 'kylpyaikka'* (i.h.).

3.3. Szinneyi kontrasztív szemlélete a legerősebben mondatában mutatkozik meg. Bár az 1880-as tankönyvében még nem volt rendszeres mondat, a mondatani jelenségeket a leckékhez fűzött magyarázatokban adta meg, illetve a magyarról finre és finről magyarra fordítandó mondatokban zárójelben közölte, hogy egy-egy mondatrész a másik nyelvben milyen alakban szerepel.

Az alanyt mindjárt szembeállítva a finnel nyelvtanában így magyarázza: „Subjektin sija on nominatiivi, joka vastaa suomen sekä nominatiivissa että partitiivissa” (1950: 73). A *kell, lehet, szabad* mellett álló főnévi igenévi alany mellett felhívja a figyelmet a datívuszi esetben álló határozóra, amelynek a finnben genitívusz datívusz felel meg: *A fiúnak otthon kell maradnia. 'Pojan täytyy jäädä kotia'* (1950: 73). Sőt kitér arra a jelenségre is, ami csak a finnek szempontjából fontos, tudniillik a személyes névmás kiegészült alakjai akár el is maradhatnak a mondatból: *'Nekäm lehetetlen volt oda mennem l. Léhetetlen volt odamennem 'minun on ollut mahdotonta mennä sinne'* (i.h.). Ez a megjegyzés a magyaroknak szánt nyelvtanban nem szükséges, de mivel a finnben a *minun* használata kötelező, kontrasztív nyelvtanban ezt is figyelembe kell venni.

A finneknek írt kontrasztív magyar nyelvtanban természetesen a magyar a kiinduló nyelv, s ezzel vetjük össze a célnyelv, a finn megfelelő alakjait. A mondatani fejezetben azonban egy alkalommal megfordul ez a sorrend, s a 115.§-ban azt mondja: „Suomen subjektittomalla lauseilla, joiden predikaattiverbinä on persoonaton muoto (passiivi) taikka persoonaton käytetty yks. 3:nen persoonan muoto, on unkarin kielessä vastineita...”, s itt felsorolja a magyar általános alany – vagy ahogy ő nevezi, alanytalan mondat – eseteit. A kiinduló nyelvnek a megváltoztatását itt valószínűleg az okozta, hogy a finn passzív igealak mint alanytalan mondat, egységesebb kifejezési módnak tekinthető, mint különböző magyar megfelelői.

Az állítmány használatát is a finnek szempontjából tárgyalja, amikor megjegyzi – már a tankönyvében is –: „Apuverbiä ei käytetä yksikön ja monikon 3 persoonassa, jos se on kopulana lauseessa; esim. *a leány szép, tyttö on kaunis* (ei: a leány szép van) (1880: 5). A tagadószónak a létige mellett való használatát a következőképpen magyarázza tankönyve 4. leckéjében: „*Nem* ei sovi yhteen apuverbin 3 personan kanssa vaan käytetään sen sijaan sanoja: *nincs, nincsen* (ei: nem van) ja *nincsenek* (ei: nem vannak); esim. *a leány nincs itt*,

tyttö ei ole täällä...” (1880: 7). Ezen a megfogalmazáson későbbi nyelvtanában valameleyst módosít: „Kieltopartikkelit *nēm* ja *sēm* esiintyvät yhteydessä *van 'on'* ja *vannak 'ovat'* verbien kanssa ainoastaan, kun niiden välillä on ainakin yksi sana, esim.: *Nem ott van ő 'ei hän siellä ole'. Az sem úgy van, ahogy te gondolod 'ei sekään ole niin, kuin sinä luulet'*. – Muissa tapauksissa käytetään merkityksessä '*ei ole*' ja '*eivät ole*' kieltäviä verbinmuotoja *nincs* l. *nincsen* ja *nincsenek...*” (1950: 74–75). Magyarázataát tehát csak a szórendre korlátozza, és nem terjeszti ki a létige, illetve a tagadósó szerepének részletesebb magyarázatára. Így az *ő nincs itt* és *ő nem itt van* közötti tényleges különbség nem derül ki, de a finn diák a szórend alapján mechanikusan megtanulhatja a *nem* és a *nincs* használatát.

A határozott és határozatlan alany és tárgy mibenlétét tankönyvében még nemigen boncolgatja, csupán a következőre figyelmeztet: „Unkarin kielessä ei ole, niinkuin Suomen kielessä, eri päätteitä määrättyllä ja epämäärätyllä muodolla, vaan osoitetaan edellistä muotoa määrävällä artikkelilla, jälkimmäistä taas epämääräisellä artikkelilla tahi ilman sitä (monikossa aina ilman): muoto *hajók* merkitsee siis sekä *laivat* että *laivoja*, sitä myöten kuin sen edessä on määrävä artikkeli taikka ei (1880: 11–12). Ugyanígy magyarázza a határozott és határozatlan tárgy közötti különbséget: *fát – puuta, a fát – puun; fákat – puita, a fákat – puut* (1880: 14). Nyelvtanában már megfogalmazza, hogy a magyar akkuzatívusznak a finnben vagy akkuzatívusz vagy partitívusz felel meg (1950:77).

A határozókat igen részletesen és körültekintően tárgyalja, de ahol lehet, ott egyszerűsíti a hosszadalmas magyarázatot, és csak annyit jegyez meg: ugyanígy használjuk, mint a finnben (l. a magyar illatívusz vagy disztributívusz használata 1950: 82, 84). Más határozói eseteket nagyon részletesen mutat be, és az állandó határozókra mindenütt kitér. Ebből egy kis magyar – finn vonzatszóárt lehetne összeállítani, elsősorban igeit, de néhány melléknévi és főnévi vonzatra is utal. Az állandó határozók eltérő használatára és a vonzatokra már a nyelvkönyvében is számialan utalást találunk, de minthogy ott a nyelvtani rendszerező fejezetben a mondatban nem szerepel, s az egyes leckék nyelvtani magyarázataiban sem tud erre kitérni, ezért leggyakrabban a magyarról finnre vagy finnről magyarra fordítandó mondatokban helyezi el ezeket a figyelmeztetéseket. Ezt megfigyelhetjük azokban a fordítási példamondatokban, amelyekben az egyes számnak a magyarban a finntől eltérő használatára figyelmeztet (a példák az 1880-as tankönyvből valók):

Talonpoika vie perunoita (yks) (15)

Tässä meidän kylässämme on yhtä paljon taloja (yks), kuin teidän (37)

Hän ei osa ampua jäniksiä (yks) (39)

Syöttekö hedelmiä (yks) (81).

A magyarról finnre fordítandó példamondatban viszont a többes szám használatára hívja fel a figyelmet: *néhány róka (kettuja)* (39); *Az én szemem két* (csillaggal jelölt utalást találunk a párcs testrészeknek a finntől eltérő használatára).

A magyarban nominatívusz használatos, a finnben viszont esetragos alak áll: *koko päivän (nom)* (43); *Sairas ei tule terveeksi (nom) niistä lääkkeistä (abl), joita hän saa lääkäriltä* (34); *Antakaa minulle pullo (nom) punaista viiniä (accus)* (81) – utalás a finn ragtalan tárgy helyén jelentkező akkuzatívuszra (a zárójelben álló esetnevek a magyar megfelelőre vonatkoznak).

A finn és a magyar egymástól eltérő helyviszonyragjaira hívja fel a fordító figyelmét:

Lintuja lentä puihin (*subl*) (13); A fiú a fejére (*fejébe*) teszi a kalapot (22); Lensikö lintu pois puusta (*delat*) (47); ...ei tahtonut ottaa (*alas*) lakkia päästänsä (*delat*) (47); ... 1855-ben (*vuosiluku iness.*) (55); ... hétfön (*päivän nimet superess.*) (58); 18:lla rivillä (*iness.*) (59); ... kolmella florinilla (*kausativus*) (62); Meidän päivinämme (*iness.*) (62); ... seisoo ovella (*oven edessä*) (69); ... muistoksi (*ess.*) (64); joka viikko (*minden hēten*) (80).

A finn ige vonzata a magyarétól eltérő:

Rikas talonpoika käy usein kirkossa (*illat.*) (11); Laiska palvelija ei tottele isäntää (*dat.*) (18); Pappi löytää puutarhasta (*iness.*) ... (25); Poika pelkää suutarin mustaa poskipartaa (*abl.*) (29); Onni ei aina riipu rikkaudesta (*abl.*) (32); Viini hyödyttää vanhoja ihmisiä (*dat.*), mutta vahingoittaa lapsia (*dat.*) (34); ... oikeus siihen (*allat.*) (40); Lääkäri käy joka päivä naapurimme vanhan äidin luona (*allat.*) (40); Metsästäjä osti puotista (*iness.*) (43); Unkarilaiset nimittävät kreivi Tapani Széchenyi'ä suurimmaksi unkarilaiseksi (*dat.*) (54); Kuulin pahaa hänestä (*delat.*) (64); Onko mies suuttunut vaimoonsa (*subl.*)? (80); Muistatteko vielä sitä unelmaa (*subl.*)?; Hän katsoi minuun (*subl.*) (82); ...siitä iloitaan (*superess.*) (89); rupesi huutamaan apua (*kausativ*) (89); A mézáróshoz megy húst venni (*III. infinitivus illat.*) (15).

Rendszeres leíró nyelvtanában az egyes határozócsoportok tárgyalásakor felsorolja az odatartozó legfontosabb állandó határozós (vakínainen adverbialli) igéket (és névszókat) [a példák az 1950-es nyelvtanából valók]:

Inesszívusz:	<i>bízik, kételkedik, fáradozik, gyönyörködik, jártas, járatlan, részes, gazdag, szegény</i>	(81)
Szuperesszívusz:	<i>gondolkozik, tanácskozik, segít, uralkodik, búsul, csodálkozik</i>	(82)
Delatívusz:	<i>tudakozódik, beszél, panaszkodik, álmodik, gondolkozik, megfeleldkékik, mégismer, hírés, ismeretés</i>	(83)
Szublátívusz:	<i>ráismer, emlékezik, felel, rááll, kényszerít, ítél, irigykédik, tanít</i>	(83–84)
Ablatívusz:	<i>elválk, megszabadul, megment, óvakodik, eltílt, különbözík, megkülönböztet, fél</i>	(84)
Allatívusz:	<i>hozzáfog, hasonlít, tartozík, (hozzá)szokík, hü, hütelen</i>	(85).

Ez a felsorolás ugyan nem meríti ki a ma vonzatosnak tartott igék és névszók listáját, de a tankönyvben említettekhez képest gazdagabb a választék, és jó alapot szolgáltat a két nyelv legfontosabb vagy leggyakoribb eltérő ige- és névszóvonzatainak vizsgálatához.

A minőségjelzővel kapcsolatban az egyeztetés hiányát (87), a vezeték- és keresztnévek használatának eltérő sorrendjét (87–88), a számnévi és a testrészekre vonatkozó mennyiségjelző után a jelzett szónak egyes számban való használatát (88) emeli ki. A birtokos jelző használatát érintve szintén csak a finntől eltérő szerkezetet említi: *az ő imádságuk 'heidän rukouksensa'* (91), a birtokos névmásnak a birtokos jelzős szó szerkezetben való ritka használatát: *az enyémnek a talpa (= az én cipőmnek a talpa)* (92), illetve a birtokos jelzős szó szerkezet szórendjének eltérő voltát a dátumban (93).

A szórendet igen röviden tárgyalja – főleg a hangsúlytalan mondatét –, s ott már nem tesz összevető megjegyzéseket, de a mondatokat pontosan lefordítja finnre (93–95). Hasonló a helyzet a kötőszók rendszerezésével is (95–101).

4. A magyart idegen nyelvként tanító, idegenek – adott esetben a finneknek – írt nyelvтанában és nyelvkönyvében Szinnyei mindig figyelembe vette finn nyelv sajátosságait, így ez a nyelvтан természetesen nem egyszerűen valamelyik korabeli magyar nyelvтан fordítása, hanem önálló mű, amely kimondatlanul is kontrasztív szemléleten alapul, s e szemléletet következetesen sikerült is megvalósítania. Alapja természetesen a magyarok számára készített leíró magyar nyelvтан, amely a maga korában szintén modernnek mondható. Szinnyei tankönyveinek nagy értéke abban rejlik, hogy nemcsak a finn nyelvтан, hanem a magyar és a finn nyelvтан legfontosabb különbségeit is megkapja a magyarul tanuló finn diák.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FAZEKAS 1950. Fazekas Jenő: Unkarin kieliopillisesta järjestelmästä. *Virittaja* 55. 145–168.
- HORGER 1913. Horger Antal: Könyvismertetések. MNy. IX. 41–43.
- IKOLA 1968. Ikola, Osmo: *Suomen kielen käsikirja*. Helsinki.
- KORHONEN 1984. Korhonen, Mikko: A finnugor nyelvtudomány kezdeti szakaszai. Ford. Simoncsics Péter. In.: *Barátok, rokonok* (Päivi Heikkilä és Karig Sára szerk.) Budapest, 25–47.
- LAKÓ 1986. Lakó György: *Szinnyei József. A múlt magyar tudósai*. Budapest.
- SZINNYEI 1905.¹⁰ Szinnyei József: *Rendszeres magyar nyelvtan*. Budapest
- 1927.¹³ Szinnyei József: *Iskolai magyar nyelvtan mondattani alapon*. Budapest
- 1950. Szinnyei, J.: Unkarin kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 131. Helsinki
- SZINNYEI–JALAVA 1880. *Unkarin kielen Oppikirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 61. Helsinki
- TERVONEN 1984. Tervonen, Viljo: Kulturális kapcsolataink építői a XIX. században. Ford.: Kubinyi Kata. In.: *Barátok, rokonok*. (Päivi Heikkilä és Karig Sára szerk.) Budapest, 47–91.
- TNyT II/1 = *A magyar nyelv történeti nyelvtana* (Benkő Loránd főszerk.) Budapest, 1992.